

Názory a postoje ke změnám po roce 1989 v regionálním srovnání

Motto:

"Začneme ústavou z roku 1920. Myslíte, že tam už se dají vystopovat prapůvodní prvky současných československých vztahů?

...A spory vznikly díky tomu, že okamžitě poté, co tento svazek vznikl, se ustoupilo od pravidel, která byla dohodnuta. Došlo k likvidaci partnerského vztahu. Silnější okamžitě využil svého silnějšího postavení a začal majorizovat. Není podstatné, jestli někdo majorizuje v duchu nejlepší ideje, nejlepší myšlenky, podstatné je, že majorizuje a ten silnější to pociťuje. A čím výše se ten slabší dostává, čím výše se vyvíjí, čím vyšší získává inteligenční úroveň, tím to pociťuje více."¹

*RNDr. Roman Zelenay, CSc.,
poslanec Sněmovny národů FS ČSFR (HZDS),*

Úvod

Po listopadových událostech roku 1989 se zřejmě všichni demokraticky smýšlející občané Československé republiky domnívali, že hlavním úkolem nadcházejícího transformačního procesu bude přechod socialistické centrálně plánované ekonomiky k tržnímu hospodářství. Všichni tito lidé, kteří nepatřili k vrcholným špičkám komunistického vedení nebo k fanatikům marxistické ideologie, se určitě těšili na dobu, kdy budou moci využívat všech výhod demokratické společnosti, například: rovný přístup ke vzdělání, svoboda projevu, možnost cestování, právo na pravdivé informace, apod. Je jisté, že nově nabytá svoboda sebou přinesla mnoho výhod, ale také povinností a obtíží. Největší nesnází bylo pro některé lidi převzít zodpovědnost sami za sebe, orientovat se v nově vznikajících příležitostech, v stále se měnící legislativě. Také morální devastace společnosti sehrála podstatnou roli v deziluzi, která postihla některé obyvatele. Nově zvolení představitelé státu, kteří se narodili, vystudovali a mnohdy i zestárlí v socialistickém prostředí se museli demokratické principy zavádět a zároveň se jim učit.

Málokdo očekával, že v těchto složitých podmínkách nově se rodící demokratické společnosti se budou obyvatele vyrovnávat ještě s dalšími problémy spojenými s rozdělením republiky. Tyto komplikace se však daly historicky předpokládat z okolností, za kterých po rozpadu Rakouska - Uherska v roce 1918 vznikalo samostatné Československo. Jednotný stát založený na spojenectví Čechů a Slováků, tedy národů do té doby s odlišným historickým vývojem, vznikl na obranu proti germanizaci na straně Čechů a Slováci měli chránit proti expanzi Maďarska. Nerovnováha vztahů Čechů a Slováků v jednom státě pokračovala po druhé světové válce, kdy v Košickém vládním programu byly vymezeny vedle celostátních orgánů jen orgány slovenské. K ekonomickým, politickým, sociálním a dalším problémům se Češi a Slováci stavěli rozdílně a odlišně uvažovali. Slováci se vždy snažili prosadit zájmy a přístupy národní, kdežto Češi měli tendenci pojmát problémy celostátně.

Mezi roky 1948 a 1989 byly nacionalistické snahy komunistickým režimem potlačovány v zárodku, naopak oficiální propaganda zamlčovala jakékoli historické, společenské a sociální rozdíly mezi Čechy a Slováky a podporovala povědomí o jednotném československém národu. Ve snaze smazat i rozdíly v ekonomické sféře, bylo Slovensko plánovitě industrializováno, těžký průmysl byl budován i s ohledem na blízkost slovenských hranic k Sovětskému svazu a možnosti přísunu nerostných surovin v rámci RVHP.

Po roce 1989 se zdálo být prvořadým cílem v nejkratší možné době uskutečnit radikální ekonomickou reformu. Tehdejší názor byl, že čím rychlejší a hlubší bude přechod od centrálně plánované k tržní ekonomice, tím menší budou celkové společenské náklady transformace. Jak uvádí zpráva OECD:

...nepříznivé sociální dopady reformy na Slovensku měly politické důsledky. Rostoucí nespokojenost s transformací podporovala hlasy volající po pomalejší reformě, po zvýšení transferů a po vyšší nezávislosti na Praze. V České republice se projevil opačný trend, kde veřejné mínění ve vzrůstající míře dávalo přednost

¹ In J. Císař, S. Bednář: Rozvod po Československu, Praha 1992

*politickým opatřením zaměřeným na další provádění ekonomické reformy, stejně tak jako na snižování transferů na Slovensko. Rozdíly mezi českou a slovenskou zkušeností v roce 1991 a 1992 vytvořily významný rámec pro volby do federálního a republikových parlamentů v červnu 1992.*²

Pád komunistického režimu znamenal vzednutí nacionalismu, jak můžeme sledovat i v ostatních postkomunistických zemích. Rozpad Československa, na rozdíl od jiných zemí, proběhl pokojnou cestou.

*Československá federace zanikla stejným způsobem, jakým vznikla: dohodou politicky relevantní části reprezentace obou národů, právně pokrytou ústavním zákonem. Zánik československé federace a vznik samostatné Slovenské republiky přijímala část slovenské veřejnosti s radostí, na české straně převládala v okamžiku rozdělení spíše lhostejnost a apatie. Po dvou letech od rozdělení výzkumy veřejného mínění ukázaly, že pro 62 % občanů České republiky je lepší, že Česká republika je samostatným státem, nicméně sympatie ke Slovensku a Slovákům jsou značné (pro 86 % dotázaných je Slovensko nejbližší zemi).*³

Cíl a metodika

Následující úvahy jsou vedeny na základě dat, která byla shromážděna díky grantu uděleného od vnitřní grantové agentury PEF ČZU v Praze. Cílem celého projektu bylo získání informací o dopadech transformace zemědělství na českou a slovenskou populaci a nalezení shodných a rozdílných postojů k současným změnám na venkově a v zemědělství. Byly vybrány dvě srovnatelné venkovské obce - v České republice Řevničov (okres Rakovník, 1419 obyvatel) a na Slovensku Alešince (okres Nitra, 1642 obyvatel), v nichž proběhlo dotazníkové šetření. Výběr respondentů probíhal metodou náhodné procházky, dotazník obsahoval 53 otázek, které byly členěny do jednotlivých oddílů : Identifikace, Rodina a domácnost, Práce a pracovní podmínky, Názory a postoje ke změnám po roce 1989 a Vnímání česko-slovenských vztahů. Podkladem pro následující analýzu sloužil předposlení oddíl dotazníku.

Výsledky

Jak se obyvatelé samostatných států nyní, téměř deset let po rozdělení Československé republiky, vyrovnali s transformačními změnami ekonomického systému? Názory a postoje ke změnám 1989, tedy porovnání dvou odlišných politických režimů, respondenti hodnotili čtyřmi stupni: kladně, záporně, nezajímá mne, nevím. Odpovědi na třináct otázek alespoň zčásti ilustrují schopnost obyvatel dvou obcí vyrovnat se změnami společenského života.

Vznikání a zánikání politických stran v Alešincích 39,19 % respondentů nezajímalo, jinak tento fakt hodnotí respondenti spíše záporně.

Názor na **střídání vlád** je spíše záporný, výrazně v Alešincích, kde toto stanovisko zaujalo 51,35 % respondentů.

Možnost cestování ohodnotili respondenti z Řevničova výrazně kladně 93,33 %, žádný dotazovaný v této obci nehodnotil záporně. V Alešincích 4,05 % respondentů považovalo tuto možnost za nevýhodu, 16,22 % respondentů nezajímá. Snad toto stanovisko zaujali s ohledem na jejich finanční možnosti.

Možnost pracovní kariéry bez povinného členství v nějaké politické straně vítá 82,67 % dotazovaných v Řevničově. V Alešincích tuto možnost hodnotilo záporně 5,41 % respondentů, kladně 39,19 % a nezajímalo 33,78 % respondentů.

Možnost svobodně vyjádřit své názory na veřejnosti a v tisku hodnotilo kladně 80% dotazovaných v Řevničově, 9,33 % dotazovaných to nezajímalo. Svobodu tisku kladně hodnotilo 54,05 % respondentů v Alešincích a 33,78 % nezajímalo. S tím, že dotazovaní mají možnost se svobodně vyjádřit v médiích je spojena také svoboda projevu všech ostatních lidí. Jsou tedy respondenti vystaveni tlaku medií různé kvality a různé pravdivosti. Kromě práva svobodně se vyjádřit, je občan vystaven nutnosti hodnotit informace, které jsou mu v

² Ekonomické přehledy, Česká republika a Slovenská republika, OECD, Paříž 1994, In Dědek, O. a kol. : Ekonomické aspekty zániku Československa, str. 47, Praha 1997

³ Dědek, O. a kol. : Ekonomické aspekty zániku Československa, str. 46, Praha 1997

mediích předkládány. To může některé lidi, kteří byli zvyklí na cenzurovaný tisk zatěžovat a uvádět ve zmatek.

Názory na členství v NATO a členství v Evropské unii, jsou rozporuplné, neboť zde volí obyvatelé obou obcí odpověď "nevím" nejčastěji ze všech ostatních otázek. Jestliže sečteme odpovědi "nezajímám se" a "nevím", pak k členství v NATO se takto neutrálně vyjádřilo okolo 50% respondentů v obou obcích. K členství v EU nemá co říct, tedy "nezajímá mě" nebo "neví" celkem 48,65 % dotazovaných v Alekšincích a 32 % v Řevničově. Kladný názor na členství v NATO má 34,67 % řevničovských respondentů, 17,33 % jich se členstvím v NATO nesouhlasí. V Alekšincích s připravovaným členstvím v NATO souhlasí 14,86 % a záporně toto členství hodnotí 32,43 % respondentů. Kladný názor na připravované členství v EU má 49,33 % řevničovských respondentů, 18,67 % jich s nadcházejícím členstvím v EU nesouhlasí. V Alekšincích se vstupem do EU souhlasí 32,43 % a záporně toto připravované členství hodnotí 17,57 % respondentů. Je pravděpodobné, že k vyjádření o otázkách obrany státu se občané necítí být kompetentní. Ekonomické otázky spojené se členství v EU jsou možná pro občany příliš složité, aby mohli odpovědět jednoznačně kladně nebo záporně. Je také možné, že nemají dostatek informací, protože se o tato témata nestarají.

Je překvapivé, že **obnovení náboženského života** mírně pozitivněji (52,70 %) hodnotí respondenti v Řevničově, proti obyvatelům Alekšinců (50 %). Naopak záporně tento fakt hodnotí častěji respondenti v Alekšincích (13,52 %) než v Řevničově 5,41 %. Obecně jsou Slováci považováni za více věřící než Češi. Tato diference může být způsobena tím, že výzkum probíhal pouze v jedné obci každého státu a svoji roli zde mohou hrát regionální vlivy.

Navracení soukromého majetku v restitucích výrazně kladně hodnotili respondenti v Řevničově (78,67 %) proti respondentům v Alekšincích (43,25 %). Záporně tuto součást reformy hodnotilo 10,81 % dotazovaných v Alekšincích a 4 % v Řevničově. Respondenti z Alekšinců často volili odpověď neutrální, tedy "nezajímá mne" nebo "nevím" dohromady v 44,59 %, což je proti 17,33 % Řevničově podstatný rozdíl.

Pozitivněji hodnotili respondenti **možnost soukromého podnikání**. V Alekšincích se vyslovilo kladně 56,76 % respondentů, v Řevničově 85,33 %. Neutrální názor mělo v Alekšincích 39,19 % dotazovaných.

Širší možnosti vzdělávání byly hodnoceny kladně v Alekšincích 54,06 % respondentů, v Řevničově 73,33 % . Neutrální stanovisko zaujalo 39,18 % lidí v Alekšincích a 26,67 % obyvatel Řevničova.

Vznik nových spolků a hnutí byl kladně hodnocen v Řevničově 49,33 % respondentů, v Alekšincích 27,03 %. V Alekšincích výrazně 40,54 % respondentů odpovědělo, že je tento problém nezajímá.

Možnost návratu emigrantů kladně hodnotí 50,67 % dotazovaných v Řevničově a 36,49 % v Alekšincích. Neutrální stanovisko zaujalo 58,11 % slovenských respondentů a 46,66 % českých.

Z předchozího hodnocení je zřejmé, že obyvatelé slovenské vesnice se staví zdrženlivěji k novým možnostem, které se otevřely po změnách v roce 1989. Tato opatrnost může být spojena se spokojeností, respektive nespokojeností ekonomickou, neboť obyvatelé Alekšinců mají nejčastěji názor, že jejich životní úroveň se nezměnila nebo je horší než před deseti lety. Na využití nových životních možností, které se naskýtají se zavedením demokracie (cestování, vzdělání, účast v politickém životě, atd.), jsou potřeba finanční prostředky, které zřejmě slovenští respondenti postrádají ve větší míře.

Názory na vybraná tvrzení

Respondenti v obou obcích odpovídali na čtrnáct otázek dokumentujících názory na klady a zápory některých společenských a politických vztahů, které se mohly projevit až po roce 1989.

Názor, že **pracovití a schopní lidé dnes mají možnosti vyniknout a zbohatnout**, zastává 52,70 % respondentů v Alekšincích, 63,33 % v Řevničově, že **pocitivým způsobem se zbohatnout nedá** si myslí 52,70 % respondentů v Alekšincích, 45,33 % v Řevničově.

S konstatováním, že **mám životní příležitosti a možnosti, o kterých jsem před rokem 1989 vůbec nemohl(a) uvažovat**, souhlasí 52 % dotazovaných v Řevničově, ale pouze 25,68 % v Alekšincích. Překvapivých 40,54 % respondentů v Alekšincích neví, zda má lepší životní příležitosti a možnosti, v Řevničově takto odpovědělo 30,67 % respondentů. Je tedy pravděpodobné, že po víc než deseti letech tito lidé nedokáží posoudit, zda změna politického systému jim přinesla nějaké výhody. Pro některé lidi, kteří byli zvyklí na jasný diktát pravidel socialistické společnosti, jak si rozvrhnou svůj život (ukončit školu, založit rodinu, pracovat pro rozvoj socialistické společnosti, odejít do důchodu), může ztráta těchto pravidel znamenat deziluzi. S přihlédnutím k věku byly rozděleny odpovědi respondentů v obou obcích ročníkem narození 1971, tedy na ty, kteří v roce 1989 byli osmnáctiletí nebo mladší a na dotazované, kteří dosáhli plnoletosti před rokem 1989. V Alekšincích zodpovědělo dotazník 27 třicetiletých a mladších, v Řevničově 31 lidí. Respondentů, kteří v roce 1989 již byli osmnáctiletí a v době výzkumu jim bylo nejméně třicet jedna, bylo dotázáno v Alekšincích 47, v Řevničově 44. Mladší respondenti v Alekšincích odpověděli v 62,96 %, že neví, zda mají životní příležitosti a možnosti lepší, v Řevničově takto odpovědělo 45,16 % mladších. Starší dotazovaní mají v této otázce jasněji. Odpověď "nevím" zvolili v Alekšincích 27,66 % a v Řevničově 20,45 %. Je tedy na pováženou, zda mladí lidé mají historické povědomí o životních podmínkách, které ve státě panovaly v nedávné minulosti.

Názor, že **moje děti mají lepší vyhlídky do budoucna, než jsme měli my**, je určitě ovlivněn věkem respondenta. Mladší respondenti nemají žádný názor v Alekšincích v 62,96 % a v Řevničově 70,97 %. Starší lidé souhlasili s tímto názorem v Alekšincích v 40,43 % a v Řevničově 59,09 %.

Je-li člověk schopný a pracovitý, je správné, aby byl bohatší než jiní, s tímto názorem souhlasilo 77,03 % respondentů v Alekšincích a 93,33 % v Řevničově.

S názorem, že **stát by měl dohlížet na rovnoměrné rozdělení bohatství mezi lidmi**, souhlasilo 52,70 % dotázaných v Alekšincích, ale jen 24 % v Řevničově. Tito lidé jsou zřejmě ochotni obětovat část svých svobod (kontrola majetku), projeví se více rovnostářské názory slovenských respondentů než českých.

K tvrzení, že **regulování a omezování volné soutěže vede k hospodářskému úpadku**, se respondenti nechtěli příliš vyjadřovat. Odpověď "nevím" zvolilo 63,51 % respondentů v Alekšincích a 48 % v Řevničově, souhlasilo 28,38 % alekšinských a 37,33 % řevničovských.

Úspěch v životě závisí hlavně na tom, že znám důležité a vlivné lidi, se domnívalo 50 % respondentů v Alekšincích a 58,67 % v Řevničově. Vysoký podíl souhlasících lidí dokumentuje korupční prostředí ve společnosti, na které poukazují ve svých zprávách mezinárodní společnosti.

Předchozímu tvrzení do určité míry odporuje ještě vyšší souhlas s názorem, že **úspěch v životě závisí hlavně na pilné a svědomité práci**. Tento názor zastávalo 52,70 % respondentů v Alekšincích a 74,67 % v Řevničově. Lidé kteří spoléhají na protekci, zřejmě ještě stále věří ideálům nebo v ně alespoň doufají.

Úroveň soudnictví dokumentuje častý souhlas s názorem, že **běžný občan se nemá kde dovolat proti nespravedlnosti**. S tímto názorem souhlasilo 58,11% dotázaných v Alekšincích a 49,33 % v Řevničově.

Stanoviska k tvrzení, že **pokud člověk důsledně jde za svým cílem, spravedlnosti dosáhne**, jsou poměrně pravidelně rozložena. O trochu víc respondentů v Řevničově (41,33 %) souhlasí s tímto tvrzením než v Alekšincích (35,14 %).

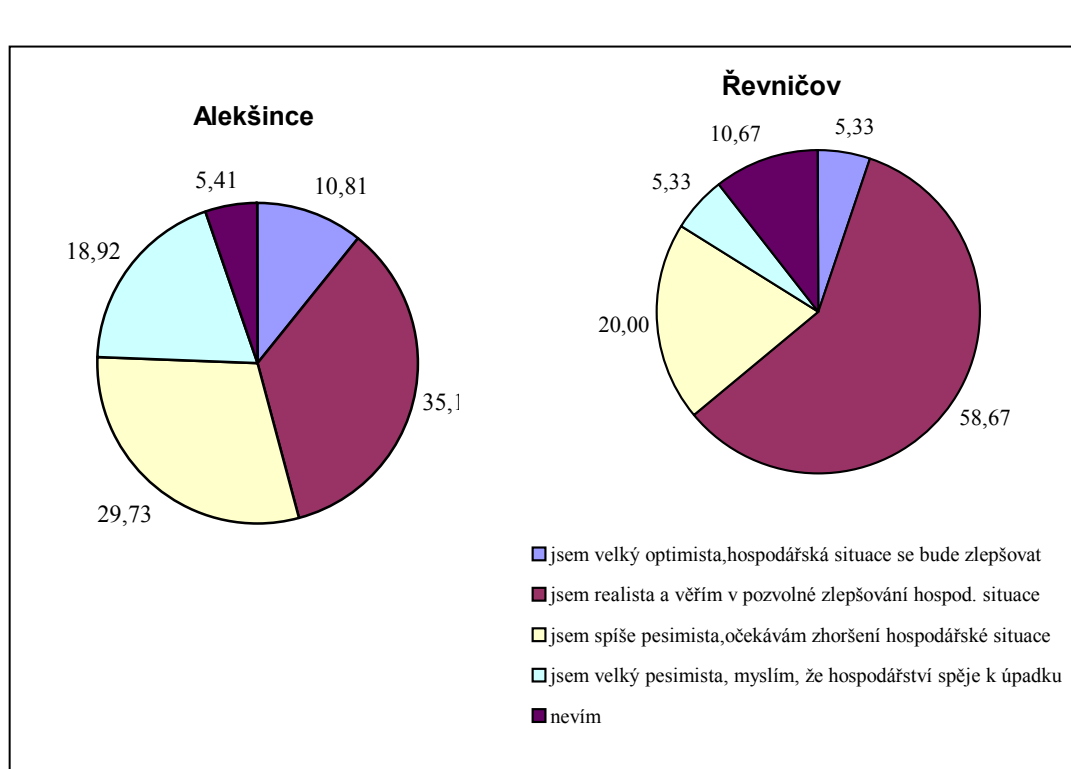
Svůj vliv na společenské a politické dění občané rozhodně nepřeceňují. S názorem, že **občan může svými činy a postoji ovlivňovat veřejné dění**, souhlasí pouze 17,57 % respondentů v Alekšincích a 32 % v Řevničově, nesouhlasí 48,65 % slovenských a 38,67 % českých respondentů. Obnova svobodných voleb po roce 1989, fakt, že jednou za čtyři roky

mohou občané dát svůj hlas těm politikům, kterým důvěřují nebo kteří jim připadají jako nejmenší zlo, zřejmě v respondentech ještě nevyvolává pocit, že by politiku skutečně ovlivňovali. Na místní a regionální úrovni, pokud jsou obyvatelé obcí ochotni se angažovat, by tato možnost ovlivňování veřejného dění mohla být přístupnější, avšak názory respondentů tomu příliš nenasvědčují.

O tom, zda **bude členství v EU výhodné**, si neudělalo žádnou představu 43,25 % respondentů v Alešincích a 36 % v Řevničově a odpověděli "nevím". Zda členství v NATO zajišťuje bezpečnost, neví 50 % alešinských a 48 % řevničovských respondentů. Lze jediné zopakovat předchozí domněnku, že se tito občané zřejmě necítí být kompetentní a dostatečně informovaní, aby vyslovili jednoznačný názor. O výhodnosti členství v EU bylo přesvědčeno 33,78 % respondentů v Alešincích a 49,33 % v Řevničově. **Že členství v NATO zajišťuje bezpečnost**, si myslí 20,27 % slovenských a 40 % českých dotázaných občanů.

Diskuse

Očekávání do budoucna respondenti vyjadřovali standartizovanými odpověďmi. Jejich názory jsou zobrazeny v grafu :

Jestliže sečteme první dvě optimističtější laděné odpovědi, potom zjistíme, že v Řevničově jsou obyvatelé naladěni pro budoucnost pozitivněji než v Alešincích. S lepší hospodářskou situací v budoucnu počítá 45,95 % respondentů v Alešincích a 64 % respondentů v Řevničově. Zhoršení situace se obává 48,65 % dotazovaných v Alešincích a 25,33 % v Řevničově. Očekávání vývoje hospodářství v jednotlivých zemích jsou tedy značně rozdílná. Ekonomická transformace ještě nebyla dokončena v Čechách ani na Slovensku. Je jisté, že bude nutno učinit ještě nepopulární kroky, které zřejmě vzbuzují v občanech obavy z budoucnosti. Jaký stupeň podpory najdou političtí představitelé obou států mezi těmi respondenty, kteří vyslovili pesimistickou předpověď, je nejisté.

Respondenti vybírali z dvaceti možností pět cílů, kterých by chtěli dosáhnout v nejbližších třech letech. V obou obcích souhlasně nejfrekventovanější životní cíl byl získat a udržet si životní partnera/ku, další věnovat se výchově dětí a třetí cíl v životním snažení vidí respondenti v tom, že budou mít pěkné bydlení. Pro dotazované v obou vesnicích bez rozdílu národnosti jsou tedy zřejmě nejdůležitější rodinné záležitosti. Ekonomické a profesní cíle, jako vydělávat dost peněz, zabezpečit se materiálně do budoucna, dosáhnout pracovních úspěchů a uznání v práci, si respondenti kladou až jako další v pořadí. Je jisté, že na těch druhých, zdánlivě opomíjených ekonomických a finančních cílech, závisí i spokojenost v rodině.

Závěr

Názory na změny odrážejí v obou obcích pracovní a životní situaci dotazovaných, do které se po roce 1989 dostali. Pro některé dotazované jsou změny příznivé a jejich životní situace se zlepšila. Jiní dotazovaní ztratili část sociálních jistot, o změnu příliš nestáli a nové, otevírající se možnosti pro ně nemají moc smyslu, protože jich (vzhledem k věku, zdravotnímu stavu, kvalifikaci či rodinným okolnostem) nemohou již využívat.

Předpokládali jsme, že názory českých a slovenských dotazovaných se budou dost výrazně lišit. Z okruhů uváděných změn hospodářského, společenského a politického života vytvořili následující hypotézy:

- slovenští dotazovaní kladněji hodnotí takové změny, které posilují soudržnost obce jejich obyvatel (např. obnovení náboženského života, vznik nových spolků a hnutí, charitativní činnosti apod.)
- čeští dotazovaní více oceňují takové změny, které otevírají nové možnosti, např. cestování, podnikání, restitucí, návratu emigrantů, apod.
- slovenští dotazovaní jsou lhostejnější, nebo jim častěji vadí takové změny, které mění dosavadní institucionální strukturu společnosti (střídání vlád, vznikání a zanikání politických stran, možnost veřejné diskuze apod.)
- v obou souborech dotazovaných nejsou příliš vyjasněné názory na členství v NATO a EU
- v souhlasných a nesouhlasných tvrzeních, týkajících se kladných a záporných stránek současné doby, nejsou mezi ČR a SR velké rozdíly
- čeští dotazovaní jsou v očekáváních do budoucna celkově optimističtější

Porovnali jsme názory a postoje respondentů jedné české a jedné slovenské vesnice ke změnám po roce 1989. Oba státy procházely rozdílným historickým a politickým vývojem do roku 1918 a od roku 1993. Je tedy otázka, zda neporovnáváme neporovnatelné. V období hospodaření ve společném státě byly vyrovnány ekonomické rozdíly, byl cíleně budován průmysl a vzdělanostně Slovensko do roku 1989 předstihlo české země co do počtu středoškoláků a vysokoškoláků.⁴ Avšak už devět let se v každé zemi střídají rozdílné vlády, vznikají a zanikají rozdílně orientované politické strany, lidé z obou zemí udržují jiné kontakty se zahraničím.

Demokratizace a pluralizace politického života ovšem pouze vytvořila podmínky pro různé typy reakce na transformační procesy. Domnívám se, že rozhodující význam pro obsah, intenzitu a formu projevu různých stanovisek a činů, usilujících o vyjádření národních zájmů v současné vývojové etapě, má obsah celého komplexu sociální transformace ekonomické jako jejího základu, a tudíž i podstatného určení.⁵

P. Machonin ve svých závěrech vycházel z výzkumu, který se týkal hodnocení let 1989 - 1991 a účastnilo se ho téměř 3000 osob v roce 1991, tedy ještě v době před rozdělením federace a na počátku vlastní transformace sociální struktury. Téměř u všech předmětů hodnocení, které se týkaly celkové situace, vnitřní politiky, zahraniční politiky, ekonomiky, kultury, životní úrovně a sociálních jistot, byla zjištěna výrazně nižší spokojenost a menší optimismus u slovenských respondentů než u českých. Postoj slovenských respondentů se dal vysvětlit tím, že v tehdejší době vzedmutého nacionalismu a národního sebeuvědomování, mohla nespokojenost s probíhající reformou vycházet z pocitu, že je vše řízeno z „pražského centra“. Nespokojenost slovenských respondentů byla zřejmě spjata s představou, že dochází k přílišnému prohlubování sociálních rozdílů, což neodpovídá jejich představám o spravedlnosti.

V každém případě však naším rozbořením dospíváme k závěru, že kromě různých typů extrémismu a demagogie politických aktérů na české i slovenské straně je za aktualizací a faktickým vyostřením česko - slovenských vztahů v posledních měsících skryta reálně existující rozdílnost postojů obou populací k probíhající sociální transformaci. Ta ovšem nemá efemérní ani epizodický charakter, neboť je spjata jak s určitými objektivními sociokulturními rozdílnostmi republik, tak především s odlišným průběhem a tudíž i prožíváním objektivně rozdílného střetu dlouhodobé a krátkodobé sociální dynamiky.⁶

Výzkum ve dvou obcích: v Alešincích a v Řevničově probíhal devět let po rozdělení společného státu. V tomto období pokračovala transformace v obou státech samostatně pod vedením suverénních vlád. Avšak relace názorů a postojů na změny po roce 1989 se mezi respondenty českými a slovenskými příliš nezměnily.

⁴ Dědek, O. a kol.: Ekonomické aspekty zániku Československa, str. 46, Praha 1997, str. 30, tab. 1.4

⁵ Machonin, P.: Česko - slovenské vztahy ve světle dat sociologického výzkumu, str. 106. In: Gál, F. a kol.: Dnešní krize česko - slovenských vztahů

⁶ Machonin, P.: Česko - slovenské vztahy ve světle dat sociologického výzkumu, str. 108. In: Gál, F. a kol.: Dnešní krize česko - slovenských vztahů

